

Nasilje v družini kot dejavnik medvrstniškega nasilja¹

Katja Filipčič,² Eva Bertok,³ Emil Karajič,⁴ Ingrid Klemenčič,⁵ Mitja Muršič⁶

Medvrstniško nasilje se pojavlja v vseh šolah. Dosedanje raziskave obsega tega pojava v Sloveniji kažejo, da je trpinčenih približno 20 % otrok, medtem ko je do vrstnikov nasilnih približno 9 % otrok. Dejavniki medvrstniškega nasilja so številni, in to tako individualni kot tudi socialni. Med slednjimi je tudi nasilje v družini. Mnogo študij dokazuje povezavo med otrokovim doživljanjem nasilja v družini in povzročanjem nasilja vrstnikom. To povezavo smo dokazali tudi v raziskavi, v katero smo zajeli 271 učencev od 6. do 9. razreda in pri kateri smo uporabili tri vprašalnike: 1) Lestvico agresivnosti za učence in dijake (AG-UD), 2) vprašalnik Družina in 3) Lestvico medvrstniškega nasilja v šoli (LMNS). Potrdili smo, da otroci, ki poročajo o doživljanju nasilja v družini, verjetneje vrstnikom uničujejo stvari, jim grozijo, razširjajo govorice po svetovnem spletu, uničujejo prijateljstva, udarijo ali brčnejo vrstnika in ga prisilijo v neko dejanje. Rezultati kažejo tudi, da bolj ko učenci poročajo o tem, da se člani njihove družine razumejo in več časa preživijo skupaj, manj poročajo o svojem agresivnem vedenju. Sklenemo lahko, da je pri oblikovanju programov za obravnavo medvrstniškega nasilja nujno razumevanje, kako šolsko in družinsko življenje skupaj oblikujeta identiteto povzročitelja nasilja.

Gljučne besede: medvrstniško nasilje, nasilje v družini, dejavniki medvrstniškega nasilja, agresivnost

UDK: 343.62:343.915

1 Uvod

Šola je okolje s številnimi medosebnimi interakcijami, tudi nasilnimi. Izraz »nasilje v šoli« zajema vse oblike medvrstniškega nasilja, nasilja učencev nad učitelji, nasilja učiteljev

nad učenci, nasilja med zaposlenimi v šoli, pa tudi nasilja med zaposlenimi in starši šolajočih se otrok, vse te vrste nasilja pa so prepletene in vplivajo druga na drugo. »Prevladujoča oblika nasilnih interakcij v šoli je nasilje med učenci« (Klemenčič, 2016: 11), ki je v našem prostoru deležno posebne pozornosti od sredine devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko je Bojan Dekleva opravil pionirske raziskave tega pojava (Dekleva, 1996, 1997), v mednarodnem prostoru pa je Olweus (1987) že v zgodnjih sedemdesetih letih 20. stoletja začel sistematično raziskovati medvrstniško nasilje (angl. *bullying*). Še vedno je najširše sprejeta njegova opredelitev problematike, v kateri izpostavlja, da gre za ta pojav, »kadar eden ali več učencev (oziroma vrstnikov) dalj časa ali večkrat izvaja negativne akcije proti drugemu učencu« (Dekleva, 1996: 357). Ena od temeljnih značilnosti medvrstniškega nasilja je neravnovesje moči med povzročiteljem nasilja in žrtvijo; Ahmed in Braithwaite (2004: 35) izpostavljata, da povzročitelji nasilja »uživajo v izkazovanju moči nad žrtvami«. Dekleva (1997: 359) poudarja tudi pomemben vidik posledic medvrstniškega nasilja in predlaga »ustrahovanje kot najustreznejši prevod izraza *bullying*«. Poleg izraza »ustrahovanje« se v slovenski literaturi uporabljajo tudi izrazi »trpinčenje« (Dogša, 1997; Pušnik, 1998), »vrstniško nasilje« (Muršič, 2012) in »nasilje nad vrstniki« (Aničič, Hrovat Svetičič, Hrovat in Sušnik, 2015), v zadnjih letih pa se uveljavlja izraz »medvrstniško nasilje« (Lešnik, Klemenčič, Filipčič, Rustja in Novaković, 2016; Nemeč, 2016), ki ga uporabljamo tudi v tem prispevku.

¹ Prispevek je nastal v okviru projekta *Sistemski pristop k medvrstniškemu nasilju – vzorčni model in smernice* (NasVIZ), ki je bil sofinanciran iz programa Norveškega finančnega mehanizma in je trajal od februarja 2015 do avgusta 2016. Vodja projekta je bil dr. Mitja Muršič z Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

² Dr. Katja Filipčič je izredna profesorica za kazensko pravo in kriminologijo na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani in raziskovalka na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: katja.filipcic@pf.uni-lj.si.

³ Dr. Eva Bertok je raziskovalka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru in Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: eva.bertok@gmail.com.

⁴ Emil Karajič je univerzitetni diplomirani psiholog in učitelj za dodatno strokovno pomoč na Osnovni šoli Simona Jenka Kranj, Slovenija. E-pošta: emil.karajic@gmail.com.

⁵ Mag. Ingrid Klemenčič je pomočnica ravnateljica na Osnovni šoli Simona Jenka Kranj, Slovenija. E-pošta: ingridklemencic@hotmail.com.

⁶ Dr. Mitja Muršič je projektni znanstveni sodelavec na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani in asistent za socialno pedagogiko na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani, Slovenija. E-pošta: mmursic@gmail.com.

Oblike medvrstniškega nasilja so številne in zajemajo verbalno, fizično, psihično, spolno in materialno nasilje ter socialno izolacijo (Nemec, 2016; Razpotnik in Dekleva, 2015; Rigby, 2003). Tem t. i. tradicionalnim oblikam pa se z razvojem tehnologije ter množično uporabo mobilnih telefonov in svetovnega spleta pridružuje kibernetško nadlegovanje oziroma kibernetško ali spletno nasilje (Wang et al., 2016). Žakelj (2013: 117) ugotavlja, da »večina oblik nasilja v kibernetškem prostoru spada med oblike nasilja, ki se v klasični delitvi umeščajo med psihične oblike nasilja«, vendar pa ne gre za novo obliko medvrstniškega nasilja, ampak le za nov način njegovega izvajanja; Li (2005: 1777) kibernetško nasilje slikovito označi kot »staro vino v novi steklenici«. To stališče dobro ponazori nov način izvajanja psihičnega nasilja, imenovan »klofuta za zabavo« (angl. *happy slapping*); napadalci (z mobilnim telefonom) posnamejo nepričakovan napad na žrtev z namenom, da posnetek doseže čim več vrstnikov (Ortega, Mora-Merchán in Jäger, 2007; Žakelj, 2013), in tako žrtev še dodatno ponižajo.

Pri preučevanju značilnosti povzročiteljev nasilja je treba upoštevati, da se nekateri otroci pojavljajo v obeh vlogah, tako v vlogi povzročitelja kot v vlogi žrtve. Otroci, ki le povzročajo nasilje (in niso njegove žrtve), so nagle jeze in »imajo močno težnjo po obvladovanju drugih« (Pušnik, 2012: 133), v primerjavi z žrtvami lažje sklepajo nova prijateljstva (Hertz, Donato in Wright, 2013), so močnejši, bolj priljubljeni ter socialno in čustveno bolj veščji (Woods, Wolke in Novicki, 2009). Povzročitelji, ki so hkrati tudi v vlogi žrtve nasilja, pa imajo številne značilnosti viktimiziranih – so nesrečni in ne marajo šole (Nansel et al., 2008), v njej se počutijo osamljene (Rigby, 1996) in dosegajo slabše učne uspehe (Nansel et al., 2008). Povzročitelji (ne glede na to, ali so le povzročitelji ali pa spadajo v skupino povzročiteljev/žrtev) pogosto zaidejo v delinkventnost tudi zato, ker v vrstniških interakcijah ne doživljajo sočutja (Ahmed in Braithwaite, 2004; Bilić, 2013), številni pa zaradi šibke povezanosti s šolo razvijejo občutek, »da nimajo ničesar izgubiti« (DeCamp in Newby, 2015).

Medvrstniško nasilje je »težava, ki se pojavlja praktično v vseh šolah po vsem svetu« (Pečjak, 2014: 5). Zaradi različne metodologije, uporabe različnih vprašalnikov, merjenja različnih oblik nasilja in izpostavljenosti nasilju v različno dolgih obdobjih se podatki o njegovem obsegu razlikujejo. Po oceni nekaterih raziskovalcev (Cook, Williams, Guerra, Kim in Sadek, 2010) je od 10 do 30 % otrok udeleženih v medvrstniškem nasilju v vlogi povzročiteljev ali žrtev. Baldry (2003) navaja, da je medvrstniško nasilje resna težava, ki v Evropi, ZDA, Avstraliji, Kanadi in na Japonskem prizadene od 7 do 35 % otrok. Italijanska raziskava celo ugotavlja, da je bila polovica učencev v zadnjih treh mesecih nasilna do vrstnikov (Baldry, 2003). Podatki se razlikujejo zaradi števil-

nih dejavnikov, na primer uporabe različnih vprašalnikov, starosti in spola anketirancev, pogostnosti in intenzivnosti merjenega nasilja ter same opredelitve medvrstniškega nasilja. Mednarodna raziskava iz leta 2010, ki je zajela 33 držav, je pokazala, da je občasno viktimiziranih (enkrat ali večkrat v zadnjih mesecih) približno 30 % otrok, starih od 11 do 15 let, redno (dva- do trikrat mesečno ali pogosteje) pa približno 11 % otrok (Chester et al., 2015). Ne glede na nekoliko različne ugotovitve o obsegu medvrstniškega nasilja lahko sklenemo, da vse raziskave kažejo na razširjenost tega pojava.

Tudi v Sloveniji je bil obseg medvrstniškega nasilja merjen že večkrat. Številne raziskave so se omejile le na učence ene šole (Babič, 2007; Gregorčič, 2015; Knafelc, 2013), nekatere so zajele učence več šol, vendar z omejenega geografskega področja (Dekleva, 1996; Pušnik, 1998), nekatere so zajele učence več šol z različnih geografskih področij, pri čemer šole niso bile naključno izbrane (Muršič, 2010; Nemec, 2016), in le redke (Cvek in Pšunder, 2013) so merile obseg medvrstniškega nasilja na naključno izbranem vzorcu otrok. Poleg različnega vzorca anketiranih so raziskave uporabljale tudi različne vprašalnike, zato na podlagi njihovih ugotovitev ni mogoče splošiti, s kolikšnim obsegom medvrstniškega nasilja se spopadajo slovenske šole. Slovensko raziskavo, ki je zajela največji (in zato reprezentavni) vzorec, je opravil Inštitut za javno zdravje (Jeriček Klanšček et al., 2015). Osnova za oblikovanje reprezentativnega vzorca raziskave, izvedene v letu 2014, so bili podatki o vpisu v šolskem letu 2013/14, in sicer v 6. in 8. razred vseh osnovnih šol ter v 1. letnik vseh srednjih šol. Enota vzorčenja je bil razred, v vzorec pa je bilo zajetih 115 oddelkov 6. razredov, 115 oddelkov 8. razredov in 103 oddelki srednjih šol. Končna baza je obsegala 4.997 mladostnikov, starih 11, 13 in 15 let (Jeriček et al., 2015: 8). Ugotovljeno je bilo, da je »skoraj vsak deseti mladostnik (8,9 %) v preteklih nekaj mesecih vsaj dvakrat mesečno sodeloval pri trpinčenju. O tem, da so bili žrtve trpinčenja vsaj enkrat v preteklih nekaj mesecih, pa poroča več kot petina mladostnikov (22,1 %)« (Jeriček Klanšček et al., 2015: 50). Enaka raziskava se izvaja vsaka štiri leta in je bila prvič izvedena 2002, zato je mogoče spremljati trend gibanja obsega medvrstniškega nasilja; v obdobju 2002–2014 se je v Sloveniji pomembno povečal delež mladostnikov, ki so sodelovali pri trpinčenju, in sicer s 5,4 na 8,9 % (Jeriček Klanšček et al., 2015). Kljub temu trendu je v Sloveniji pri 11-letnikih bistveno manj povzročiteljev in žrtev medvrstniškega nasilja od povprečja nekaterih drugih evropskih držav, z evropskim povprečjem pa se izenačimo pri populaciji 13-letnikov (Pečjak, 2014).

Medtem ko se ugotovitve o obsegu medvrstniškega nasilja razlikujejo, pa raziskovalci (Beran, 2009; Cook et al., 2010; Lešnik Mugnaioni, 2010; Rigby, 2003) enotno menijo, da ima

medvrstniško nasilje številne negativne učinke za vse neposredno in posredno vpletene. Najbolj so raziskane posledice na žrtvah nasilja, kot so depresija, nizka samopodoba, psihosomatske motnje, samomorilske misli, motnje hranjenja, slabši šolski uspeh, slabša sposobnost reševanja konfliktov, slabša samopodoba in slabše razvite socialne kompetence, slednje predvsem kot posledica socialne izključenosti kot oblike medvrstniškega nasilja (Cassidy, 2009; Cook et al., 2010; DeCamp in Newby, 2015; Due, Damsgaard, Lund in Holstein, 2009; Gini in Pozzoli, 2013; Fullchange in Furlong, 2016; Lereya, Samara in Wolke, 2013; Pečjak, 2014). P. Due je s sodelavci v danski longitudinalni študiji žrtev medvrstniškega nasilja (raziskava je bila izvedena v letih 1990, 1994 in 2002) spremljala 589 žrtev, starih od 15 do 27 let, in ugotovila tudi dolgotrajnejše posledice viktimiziranosti; žrtve takšnega nasilja v odrasli dobi pogosteje kažejo simptome depresije (Due et al., 2009).

Tudi pri povzročiteljih nasilja so bile ugotovljene dolgoročne posledice njihovega nasilnega vedenja – pogosteje odrastejo v nasilneže (Farrington, Losel, Ttofi in Theodorakis, 2012) in pogosteje so nasilni tudi njihovi otroci (Farrington, 1993; Rigby, 2003). Dokazana je bila tudi povezava med nasilnim vedenjem nad vrstniki ter depresijo (Farrington et al., 2012; Rigby, 2003), disocialno osebnostno motnjo in zlorabo drog v obdobju odraslosti (Farrington et al., 2012).

Razširjenost in negativne posledice medvrstniškega nasilja tako pri povzročiteljih kot žrtvah, pa tudi pri opazovalcih takšnega nasilja, kažejo potrebo po oblikovanju programov za zmanjšanje tega pojava. Za njihovo uspešnost je potrebno poznavanje številnih dejavnikov medvrstniškega nasilja. Večina raziskav se osredotoča na individualne dejavnike, manj pa je raziskovanja socialnih, kot so vrstniška skupina, značilnosti šole, lokalnega okolja in družine.

V prispevku se bomo osredotočili na povezavo med medvrstniškim nasiljem in značilnostmi družinskega okolja, še posebno če se v družini pojavlja nasilje. V pregledu literature in raziskav bomo najprej predstavili spoznanja o značilnostih družin povzročiteljev medvrstniškega nasilja in o povezavi med doživljanjem nasilja doma in povzročanjem nasilja vrstnikom. Osrednji del prispevka bo namenjen predstavitvi raziskave, ki smo jo v obdobju 2015–2016 izvedli na Osnovni šoli Simona Jenka v Kranju. V raziskavi smo z več merskimi instrumenti preverjali hipotezo o povezavi med nasiljem v družini in medvrstniškim nasiljem. Na podlagi ugotovitev raziskave bomo v sklepnem delu prispevka podali predloge za oblikovanje programov za preprečevanje medvrstniškega nasilja.

2 Družine povzročiteljev nasilja

Tako povzročitelji kot žrtve medvrstniškega nasilja »poročajo o težavah doma« (Ahmed in Braithwaite, 2004: 49). Oboji doživljajo svojo družino »bolj negativno kot preostali glede reševanja konfliktov, komunikacije, čustvene odzivnosti, kontrole vedenja in splošnega delovanja« (Cenkseven Önder in Yurtal, 2008: 821). Povzročitelji nasilja se od žrtev razlikujejo po tem, da njihovi starši pogosteje izvajajo avtoritarno vzgojo (Ahmed in Braithwaite, 2004; Baldry in Farrington, 2000), za katero je značilno prepričanje staršev, da morajo otroci slediti njihovim navodilom, da mora neubogljivosti slediti kaznen in da jim ni treba pojasnjevati smiselnosti pravil, ki jim morajo otroci slediti (Baumrind, 1966). Gre za kaznovalno usmerjeno vzgojo, pri kateri starši pogosto uporabljajo kazni, ki so fizično ali psihično nasilje nad otroki. Tudi v slovenski raziskavi, ki jo je izvedla M. Pušnik (1998), so povzročitelji nasilja starše ocenili kot stroge osebe, ki jih pogosto kaznujejo, z njimi pa so slabše povezani, kar se kaže v naslednjih značilnostih: s starši preživijo manj časa kot preostali vrstniki (Espelage, Bosworth in Simon, 2000), njihovi očetje in matere so manj vključeni v njihovo življenje (Flouri in Buchanan, 2003) in obseg stimulativnih aktivnosti z materami je majhen (Bowes et al., 2009). Svojo družino doživljajo kot manj toplotno, čutijo pomanjkanje povezanosti med družinskimi člani (Bowes et al., 2009), menijo, da jih starši ne razumejo in se nanje ne morejo zanesti (Pušnik, 1998), odnose v družini pa doživljajo kot hierarhične, pri čemer imajo očetje več moči od mater, sorojenci pa več kot oni sami (Bowers, Smith in Binney, 1992). Metaanaliza (Cook et al., 2010) 153 raziskav, ki so empirično ugotavljale dejavnike medvrstniškega nasilja, je pokazala, da tipičen povzročitelj nasilja prihaja iz družine, za katero so značilni nenehni konflikti in oslABLJENO nadzorstvo staršev. Navedene značilnosti družin ne kažejo nasilja v družini, ampak neugodno družinsko okolje za otrokovo socializacijo, otroci pa lahko v takih družinah razvijejo »svovržnost do okolja« (Muršič, 2012). Raziskave, navedene v nadaljevanju, so potrdile, da se v družinah povzročiteljev nasilja pogosteje dogaja nasilje med družinskimi člani in da nasilje v družini vpliva na nasilno vedenje otrok do vrstnikov. Pred predstavitvijo raziskav bomo predstavili še možne posledice doživljanja različnih oblik nasilja v družini, predvsem (neposrednega in posrednega) fizičnega nasilja.

3 Posledice nasilja v družini

Evans, Davies in DiLillo (2008) ugotavljajo, da so se prve empirične študije o učinku izpostavljenosti (angl. *exposure*) nasilju v družini pojavile šele v zgodnjih osemdesetih letih 20. stoletja; pred tem so bile v sedemdesetih letih objavljene le študije primerov. Nasilju v družini je izpostavljen otrok, ki je

sam neposredna žrtev nasilja, kakor tudi otrok, ki je njegova posredna žrtev, ko »vidi ali sliši nasilje med skrbniki, je vanj neposredno vključen (poskuša posredovati) ali ga zazna po tem, ko se je fizični ali spolni napad nad skrbnikom že zgodil« (Evans et al., 2008: 2). Pri posrednem nasilju je ustrežnejši izraz »doživljanje nasilja«, ker poudari otrokov osebni položaj in njegovo spopadanje z nasiljem, ki ga intenzivno čustveno doživlja ali pa se od takšnega nasilja med člani družine samozaščitno čustveno distancira (Överlin, 2009). V družinah, v katerih je en roditelj nasilen do drugega, se to kaže tudi v metodah starševstva; za te družine je značilna nižja stopnja pozitivnih interakcij otrok s starši in višja stopnja depresije staršev (Dauvergne in Johnson, 2000), kar lahko vodi k nasilnemu vedenju otrok. Glede posledic tako doživetega nasilja v družini je bilo opravljenih več metaanaliz empiričnih raziskav (Evans et al., 2008; Kitzmann, Gaylord, Holt in Kenny, 2003; Wolfe, Crooks Lee, McIntyre-Smith in Jaffe, 2003) in vse potrjujejo, da doživljanje nasilja v družini vpliva tako na internalizirano (depresija, ansioznost, simptomi travmatiziranosti) kot tudi na eksternalizirano vedenje (agresivno in drugo antisocialno vedenje). Medtem ko nekateri strokovnjaki ugotavljajo, da izraženost eksternaliziranega vedenja ni odvisna od spola (Kitzmann et al., 2003), drugi povzemajo, da fantje kažejo več eksternaliziranih simptomov kot dekleta (Wolfe et al., 2003). Viktimiziranost v družini pušča tudi dolgoročne posledice na duševnem zdravju otrok; pri žrtvah je pogostejša depresija v odrasli dobi (Lereya, Copeland, Costello in Wolke, 2015). Vse navedene posledice so še močnejše izražene pri otrocih, ki so v družini neposredne žrtve nasilja. Na splošno je mogoče trditi, da je »pri otrocih z izkušnjo nasilja v družini prej pričakovati čustvene in vedenjske težave, vključno z nasilnim vedenjem« (English et al., 2009: 165), poleg vedenjskih težav in slabših socialnih kompetenc pa imajo ti otroci slabše kognitivne sposobnosti (Humphreys in Mullender, 1999). Tudi v slovenski strokovni literaturi je vprašanje posledic nasilja v družini na otroke obsežno analizirano (Aničič et al., 2015; Bezenšek Lalič, 2009; Šimenc, 2015; Tomori, 2006).

4 Povezava med doživljanjem nasilja v družini in medvrstniškim nasiljem

Dogajanje med učenci je odsev odnosov v njihovih družinah (Pečar, 1992), medvrstniško nasilje pa je pogosto povezano z zlorabo moči v medosebnih odnosih v družinskem okolju, iz katerega otroci izhajajo. Tudi Lešnik Mugnioni, Koren, Logaj in Brejc (2009: 42) ocenjujejo, da nasilje v družini »pomembno vpliva na dogajanje v šoli, čeprav je očem zaposlenih skrito oziroma prikrito«; na oblikovanje interakcij z vrstniki in učitelji vplivajo vzorci vedenja in vrednote, ki jih otroci prinesejo iz svojih družin in ki jih lahko močno zaznamuje nasilje v družini. Veliko raziskav se je usmerilo k vprašanju,

ali so otroci, ki so žrtve ali priče nasilja v družini, pogostejše nasilni do vrstnikov, in to domnevo tudi potrdilo (Bauer et al., 2006; Lereya et al., 2013; Shields in Cicchetti, 2001; Sušac in Ajduković, 2016). Za nasilne fante v šoli je 1,8-krat verjetneje, da se v njihovih družinah dogaja nasilje, kot to velja za fante, ki niso povzročitelji nasilja; pri dekletih, povzročiteljicah nasilja, je ta verjetnost celo večja (Baldry, 2003). Bowes s sodelavci (2009) ugotavlja še močnejšo povezanost med izpostavitvijo nasilju v družini in izpostavitvijo medvrstniškemu nasilju; ti otroci so dvakrat pogostejše v skupini otrok, ki se znajdejo v obeh vlogah, tj. v vlogi žrtve in povzročitelja nasilja. Otroci, ki so izpostavljeni nasilju v družini, pogostejše izvajajo fizično nasilje nad vrstniki, medtem ko nasilje v družini ne vpliva na pogostnost posrednega – odnosnega medvrstniškega nasilja (razširjanje govoric in socialno izločanje) (Bauer et al., 2006). Vse oblike nasilja v družini pa nimajo enakega učinka na otrokovo nasilno vedenje do vrstnikov; nasilni so predvsem otroci, ki so bili v družini fizično ali spolno zlorabljeni (Shields in Cicchetti, 2001).

Povezava med nasiljem v družini in medvrstniškim nasiljem je bila potrjena tudi v slovenskih raziskavah in v nadaljevanju navajamo dve novejši. B. Knafelc (2013) je z anketiranjem 463 učencev osnovnih in srednjih šol ugotovila, da »posamezne oblike nasilja nad vrstniki pogostejše izvajajo tisti otroci, ki izhajajo iz družin, kjer je prisotno nasilje med starši« (Knafelc, 2013: 288). Raziskovalci Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti so v okviru projekta *Upoštevanje čustvenih vidikov pri prepoznavanju, obravnavanju in preprečevanju nasilja v šoli* anketirali 473 učencev tretje triade s štirih slovenskih osnovnih šol (Muršič, 2010) in tudi ta raziskava je potrdila povezavo med nasiljem v družini in medvrstniškim nasiljem (Pušnik, 2012).

V prispevku predstavljamo raziskavo o povezavi nasilja v družini in medvrstniškega nasilja, v kateri smo v nasprotju s prej navedenimi slovenskimi raziskavami uporabili več različnih vprašalnikov in tako preverili ter dokazali navedeno povezavo. Poleg tega smo analizirali tudi povezave med različnimi oblikami medvrstniškega nasilja in različnimi značilnostmi družine, s čimer smo želeli prispevati k bolj poglobljenemu razumevanju medvrstniškega nasilja. Naše ugotovitve imajo tudi praktičen pomen za oblikovanje programov za preprečevanje medvrstniškega nasilja in za delo s povzročitelji nasilja, kar bo predstavljeno v sklepnem delu prispevka.

5 Raziskovalna metoda

Aprila 2016 smo na Osnovni šoli Simona Jenka Kranj v okviru projekta NasVIZ anketirali 306 učencev od 6. do 9. razreda. Otrokom, učiteljem in staršem je bil projekt pred tem

podrobno predstavljen. Uporabili smo več vprašalnikov, ki pa jih učenci niso izpolnjevali istočasno, zato smo v analizo zajeli le odgovore učencev, ki so izpolnili vse vprašalnike. Teh učencev je bilo 271 (106 iz 6. razreda, 95 iz 7. razreda, 25 iz 8. razreda in 45 iz 9. razreda). Ker vsi anketiranci niso odgovorili na vsa vprašanja, se število odgovorov na posamična vprašanja razlikuje in se giblje od 248 do 265.

V raziskavi smo uporabili tri vprašalnike, ki so bili že uporabljeni v predhodnih raziskavah na populaciji učencev slovenskih osnovnih šol. Pri vsakem v nadaljevanju podajamo kratek opis in Cronbachov koeficient zanesljivosti alfa, kot smo ga izračunali na našem vzorcu; visoke vrednosti koeficienta kažejo na dobro zunanjo zanesljivost vseh uporabljenih vprašalnikov.

Vprašalnik Lestvica agresivnosti za učence in dijake, poimenovan tudi AG-UD, je samoocenjevalni presejalni pripomoček za merjenje agresivnosti v šolskem okolju (Kozina, 2014). Namenjen je učencem od 4. do 9. razreda in dijakom ter zajema 18 trditev (navedene so v tabelah 1 in 2), na katere se odgovarja na petstopenjski lestvici. Vprašalnik je normiran test in ima že postavljene normative, katere spremenljivke se seštejejo za telesno, besedno in notranjo agresivnost ter agresivnost do avtoritete, vse vrste agresivnosti skupaj pa pomenijo splošno agresivnost. Pri našem vzorcu je bila izračunana vrednost Cronbachovega koeficienta alfa 0,90.

Drugi vprašalnik, ki smo ga uporabili, je Družina (Muršič in Brvar, 2010), pri čemer moramo poudariti, da smo uporabili le del o nasilju v družini, ki zajema deset trditev o značilnosti odnosov v družini (navedene v tabeli 4). Pri našem vzorcu je vrednost Cronbachovega koeficienta alfa za uporabljeni del vprašalnika znašala 0,94.

Tretji uporabljeni vprašalnik je normirani test Lestvica medvrstniškega nasilja v šoli (LMNŠ), ki ga je zasnoval Cheng s sodelavci (Cheng, Chen, Liu in Chen, 2011), za uporabo v slovenskem prostoru pa sta ga prevedli in priredili S. Jakin in S. Pečjak (Jakin, 2013). Vprašalnik ima 45 postavk in meri štiri oblike nasilja: verbalno, fizično, odnosno in spletno nasilje z vidika opazovalca (16 trditev), povzročitelja nasilja (15 trditev) in žrtve (14 trditev). Anketiranci z reševanjem vprašalnika poročajo o tem, kolikokrat so bili v zadnjih šestih mesecih v vseh treh vlogah pri posamičnih oblikah medvrstniškega nasilja. Za preverjanje hipotez smo uporabili le rezultate za povzročitelja nasilja. Na našem vzorcu je vrednost Cronbachovega koeficienta alfa za lestvico povzročiteljev znašala 0,92.

Pri izračunu korelacij med spremenljivkami navedenih vprašalnikov smo uporabili Spearmanov koeficient korelacije; spremenljivke so bile ordinalne in so vsebovale pet kategorij, zato nismo mogli uporabiti Pearsonovega koeficienta korelacije, temveč njegovo neparametrično različico. V nadaljeva-

nju bodo navedeni izračuni številnih korelacij, podrobneje pa bodo prikazane in pojasnjene le tiste, za katere ocenjujemo, da je njihovo poznavanje posebnega pomena za razumevanje povezave med agresivnostjo, medvrstniškim nasiljem in značilnostmi družine, za oblikovanje šolskih programov za preprečevanje medvrstniškega nasilja in za delo s povzročitelji nasilja.

Anketiranje je bilo izvedeno med urami oddelčne skupnosti v posameznem razredu. Izvedli so ga strokovni delavci, zaposleni na Osnovni šoli Simona Jenka Kranj, ter sodelavka projekta NasVIZ, zaposlena na Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Za anketiranje smo predhodno pridobili soglasje staršev in jih ob tem seznanili z možnostjo vpogleda v odgovore njihovega otroka. Izpolnjevanje vprašalnikov je bilo prostovoljno, učenci pa so nanje zapisali šifre, ki so bile poznane le ožji raziskovalni skupini projekta.

6 Rezultati in razprava

Namen naše raziskave je pokazati povezanost treh pojavov, in sicer agresivnosti otrok, medvrstniškega nasilja in značilnosti družinskega okolja. Pri tem smo se osredotočili na povzročitelje medvrstniškega nasilja in na tiste značilnosti njihovih družin, ki kažejo na nasilje v družini. Glede na raziskave, opravljene v tujini in tudi pri nas (opisane v prejšnjih poglavjih tega prispevka), smo pričakovali potrditev povezanosti navedenih pojavov.

6.1 Agresivnost in nasilje v družini

Trditve o agresivnosti iz vprašalnika AG-UD, povprečja odgovorov in standardni odkloni so zapisani v tabelah 1 in 2. Odgovori na trditve so bili merjeni od 0 – sploh se ne strinjam do 4 – zelo se strinjam. Kot je razvidno, je bila najvišja aritmetična sredina izmerjena pri trditvi »Sošolci imajo več sreče kot jaz.«, in sicer 1,62 (povprečje spada med »ne strinjam se« in »nekaj vmes«), najnižje pa pri trditvi »Rad/-a se pretepam.« (0,33), kar pomeni, da se velika večina anketirancev sploh ni strinjala s trditvijo.

Standardni odkloni (v nadaljnjem besedilu: SO), izmerjeni pri trditvah AG-UD, so visoki in kažejo na raznolikost odgovorov anketirancev. Ti so najrazličnejše odgovarjali pri trditvah »Če vidim, da se bo začel prepir, ostanem v bližini.« (SO 1,20), »Pogosto se mi zdi, da se mi dogajajo same slabe stvari.« (SO 1,16), »Ko se prepiram, sem zelo glasen/-na.« (SO 1,13), »Sošolci imajo več sreče kot jaz.« (SO 1,20) ter »Na splošno mi gre veliko ljudi na živce.« (SO 1,15). Njihovi odgovori so se najmanj razlikovali pri trditvah »Rad/-a se pretepam.« (SO 0,73), »Če me nihče ne vidi, rad/-a nagajam sošolcem.« (SO 0,79) ter »V šoli se pogosto pretepam.« (SO 0,79).

Tabela 1: Aritmetična sredina in standardni odkloni trditve v vprašalniku AG-UD (prvih devet trditvev)

	Na splošno mi gre veliko ljudi na živce.	Sošolci imajo več sreče kot jaz.	Včasih mi grejo starši na živce kar tako.	V šoli se pogosto preteparam.	Če kdo kriči name, kričim nazaj.	Pogosto sem slabe volje.	Če me kdo užali, ga užalim nazaj.	Rad/-a se preteparam.	Če se ne strinjam s pravili, ki jih postavi učitelj, jih prekršim.
\bar{x}	1,42	1,62	1,18	0,40	1,14	1,08	1,09	0,33	0,50
<i>SD</i>	1,15	1,12	1,14	0,79	1,10	1,10	1,10	0,73	0,84
<i>M</i>	1	2	1	0	1	1	1	0	0
<i>Mo</i>	2	2	0	0	0	0	0	0	0

N = 262; vrednosti od 0 – sploh se ne strinjam do 4 – zelo se strinjam

Tabela 2: Aritmetična sredina in standardni odkloni trditve v vprašalniku AG-UD (drugih devet trditvev)

	Ko se s kom prepiram, sem zelo glasen/-na.	Pogosto se mi zdi, da se mi dogajajo same slabe stvari.	Če vidim, da se bo začel prepir, ostanem v bližini.	Če me nihče ne vidi, nagajam sošolcem.	Rad/-a nalašč izzivam starše.	Če se kdo norčuje iz mene, se mi čisto zmeša.	Včasih sem tako jezen/-na, da uničim prvi predmet, ki mi pride v roke.	Pogosto koga udarim.	Če se ne strinjam s pravili, ki mi jih postavijo starši, jih prekršim.
\bar{x}	1,14	1,19	1,15	0,43	0,38	0,86	0,66	0,40	0,50
<i>SD</i>	1,11	1,16	1,20	0,79	0,76	1,00	1,02	0,81	0,86
<i>M</i>	1	1	1	0	0	1	0	0	0
<i>Mo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0

N = 262; vrednosti od 0 – sploh se ne strinjam do 4 – zelo se strinjam

Za lažji prikaz in analizo smo, upoštevajoč že postavljene normative normiranega testa AG-UD, združili postavke iz tabel 1 in 2 ter tako izračunali splošno agresivnost, sestavljeno iz štirih podlestvic (telesna, besedna in notranja agresivnost ter agresivnost do avtoritete). Za tako kategorizirane

spremenljivke smo pregledali povezave s spremenljivkami iz vprašalnika Družina, ki so merile odnose v družini, vključno z nasiljem v družini (tabela 4), najprej pa predstavljamo značilnosti odgovorov na uporabljeni del vprašalnika Družina (tabela 3).

Tabela 3: Povprečja in standardni odkloni trditve v vprašalniku Družina (trditve o značilnostih družine)

	Dobro se razumem, lepo nam je.	Veliko se pogovarjamo.	Dosti časa preživimo skupaj.	Pogosto se smejemo.	Več ur na dan gledamo televizijo.	Nesoglasja/konflikte rešujemo na miren način.	Prepiri v naši družini preidejo v nasilje.	V naši družini so tudi druge oblike nasilja.	Tudi jaz sem žrtev nasilja v naši družini.	Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v naši družini.
\bar{x}	3,62	3,56	3,49	3,54	2,53	2,96	0,39	0,33	0,33	0,36
<i>SD</i>	0,924	0,906	0,971	0,890	1,298	1,191	0,931	0,803	0,864	0,847
<i>M</i>	4	4	4	4	3	3	0	0	0	0
<i>Mo</i>	4	4	4	4	3	4	0	0	0	0

N = 255–261; vrednosti od 0 – nikoli do 4 – večkrat na teden

Tabela 4: Spearmanov koeficient korelacije (Rho) med lestvicama AG-UD in Družina (trditve o značilnostih družine)

		Dobro se razumemo, lepo nam je.	Veliko se pogovarjamo.	Dosti časa preživimo skupaj.	Pogosto se smejemo.	Več ur na dan gledamo televizijo.	Nesoglasja/konflikte rešujemo na miren način.	Prepiri v naši družini preidejo v nasilje.	V naši družini so tudi druge oblike nasilja.	Tudi jaz sem žrtev nasilja v naši družini.	Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v naši družini.
Splošna agresivnost	Rho	-0,363***	-0,215***	-0,340***	-0,322***	0,153'	-0,253***	0,247***	0,265***	0,289***	0,249***
	N	261	261	261	260	260	261	261	261	261	261
Telesna agresivnost	Rho	-0,303***	-0,199**	-0,306***	-0,311***	0,099	-0,172**	0,296***	0,344***	0,314***	0,309***
	N	262	262	262	261	261	262	262	262	262	262
Besedna agresivnost	Rho	-0,259***	-0,128*	-0,233***	-0,207**	0,131'	-0,204**	0,154'	0,125'	0,159'	0,179**
	N	262	262	262	261	261	262	262	262	262	262
Notranja agresivnost	Rho	-0,275***	-0,134'	-0,182**	-0,191**	0,180**	-0,152'	0,210***	0,261***	0,227***	0,158'
	N	261	261	261	260	260	261	261	261	261	261
Agresivnost do avtoritete	Rho	-0,403***	-0,272***	-0,384***	-0,356***	0,118'	-0,255***	0,201**	0,165**	0,295***	0,232***
	N	262	262	262	261	261	262	262	262	262	262

*** $p = 0,00$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$
 N = 260–262

V vprašalniku Družina so anketiranci označili, koliko navedene trditve držijo v njihovih družinah, in sicer od 0 – nikoli do 4 – večkrat na teden (2 – enkrat ali dvakrat do slej, 3 – dvakrat ali trikrat v mesecu, 4 – enkrat na teden). Ker vsi anketiranci niso odgovorili na vse trditve, se število analiziranih trditvev razlikuje in sega od 255 do 261. Iz tabele 3 izhaja, da je bila najvišje izračunana aritmetična sredina odgovorov pri trditvi »Dobro se razumemo in lepo nam je.«, in sicer 3,62. Preostale tri trditve, in sicer »Veliko se pogovarjamo.«, »Mnogo časa preživimo skupaj.« ter »Pogosto se smejemo.«, ki prav tako označujejo pozitivne vidike odnosov v družini, imajo tudi podobno visoko aritmetično sredino, kar kaže, da veljajo za večino anketirancev. Nižja aritmetična sredina za trditvi »Več ur na dan gledamo televizijo.« (2,53) ter »Nesoglasja/konflikte rešujemo mirno.« (2,96) nam pove, da te trditve manj veljajo za anketirance, katerih odgovori so bili pri teh dveh trditvah najbolj raznoliki, kar kažejo visoki standardni odkloni. Trditve, povezane z nasiljem v družini (zadnje štiri trditve v tabeli 3), so sicer pokazale njegovo prisotnost v družinah anketirancev, vendar so njihove aritmetične sredine najnižje.

V tabeli 4 prikazujemo povezavo med oblikami agresivnosti in značilnostmi družine. Rezultati kažejo, da se splošna (skupna) agresivnost in vse štiri oblike agresivnosti pomembno povezujejo s skoraj vsemi izbranimi postavkami vprašalnika

o družini. Vse oblike agresivnosti se negativno povezujejo s pozitivnimi vidiki družine (dobro razumevanje, skupno preživljanje prostega časa, pogovarjanje, pogosto smejanje, mirno reševanje konfliktov). Te povezave so najmočnejše pri agresivnosti do avtoritete (od -0,403 do -0,272, kar pomeni zmerno povezavo) ter najšibkejšje pri notranji agresivnosti (od -0,275 do -0,134, kar pomeni šibko povezavo). Bolj ko so anketiranci poročali o tem, da so agresivni, nižje so bile njihove ocene pri pozitivnih vidikih družine (poročali so o slabšem delovanju družine). Obratno smo opazili pozitivno korelacijo med negativnimi vidiki družine (prepiri prerastejo v nasilje, druge oblike nasilja, anketirančeva nasilnost in viktimiziranost v družini) in anketirančevo agresivnostjo (tako splošno kot med vsemi štirimi oblikami agresivnosti). Ker nas zanima povezava med agresivnostjo in nasiljem v družini, podrobneje analiziramo korelacije med trditvami, ki kažejo na prisotnost nasilja v družini, in oblikami agresivnosti.

Pri splošni agresivnosti smo najvišjo pozitivno korelacijo izmerili pri trditvi »Tudi jaz sem žrtev nasilja v naši družini.« (0,289). Pri telesni agresivnosti lahko opazimo, da so korelacije z značilnostmi, ki kažejo na nasilje v družini, v povprečju najvišje; najvišja pozitivna korelacija je bila izmerjena pri trditvi »V naši družini so tudi druge oblike nasilja.« (0,344), nekoliko nižja je bila pri trditvah »Tudi jaz sem žrtev nasilja.« (0,314) in »Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v naši družini.«

(0,309), najnižja pa pri trditvi »Prepiri v naši družini preidejo v nasilje.« (0,296). Pri besedni agresivnosti so korelacije v povprečju najnižje; najvišjo pozitivno korelacijo smo izmerili pri trditvi »Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v družini.« (0,179), najnižjo statistično zanesljivo korelacijo pa pri trditvi »V naši družini so tudi druge oblike nasilja.« (0,125 pri $p < 0,05$). Korelacije s sestavljeno spremenljivko notranje agresivnosti so v povprečju nizke; najvišjo pozitivno korelacijo smo izmerili pri trditvi »V naši družini so tudi druge oblike nasilja.« (0,261), najnižjo pa pri trditvi »Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v naši družini.« (0,158). Korelacija s sestavljeno spremenljivko agresivnosti do avtoritete ima naslednje vrednosti: najvišja pozitivna korelacija je bila izmerjena pri trditvi »Tudi jaz sem žrtev nasilja v naši družini.« (0,295).

V skladu s pričakovanji se je pokazalo, da bolj ko so učenci poročali o svoji agresivnosti, pogosteje so poročali tudi o doživljanju nasilnih odnosov v družini. Čeprav nas je navedena povezava zanimala v povezavi z medvrstniškim nasiljem, kar bo predstavljeno v nadaljevanju, pa je naša ugotovitev pomembna za šolo pri oblikovanju pomoči otrokom – žrtvam nasilja v družini. Pri delu z njimi je treba nameniti pozornost tudi njihovi agresivnosti, ne glede na to, ali se kaže v šolskem prostoru z medvrstniškim nasiljem. Posebej opo-

zarjamo na notranjo agresivnost (čeprav so bile korelacije z nasiljem v družini v povprečju nizke), ki pogosto ostaja prezrta. Za notranjo agresivnost so značilni občutki krivde in razdražljivost, v skrajnih oblikah pa tudi samodestruktivno vedenje (Bužan, 2009).

6.2 Agresivnost in medvrstniško nasilje

Iz tabele 4 izhaja povezava med značilnostmi družine in agresivnostjo otrok. Agresivnost je širši in splošnejši pojav od medvrstniškega nasilja in zanimalo nas je, ali bomo tudi z vprašalniki, uporabljenimi v naši raziskavi, potrdili povezavo med njima, torej, ali je za povzročitelje medvrstniškega nasilja značilna agresivnost v drugih socialnih kontekstih oziroma interakcijah. To vprašanje je pomembno za oblikovanje preventivnih programov in za delo s povzročitelji medvrstniškega nasilja. Oblike agresivnosti iz vprašalnika AG-UD smo zato primerjali s posamičnimi oblikami medvrstniškega nasilja, ugotovljenimi z vprašalnikom LMNŠ za povzročitelje nasilja (fizično, verbalno in odnosno nasilje), ter izračunali korelacije (tabela 6). Še pred tem prikazujemo značilnosti analize vprašalnika LMNŠ za povzročitelje medvrstniškega nasilja na našem vzorcu (tabela 5).

Tabela 5: Aritmetične sredine in standardni odkloni trditev v vprašalniku LMNŠ za povzročitelje nasilja

Kolikokrat se ti je zgodilo, da si ...								
	... se posmehoval drugim?	... nekому uničil stvari?	... ne koga spotaknil ali porinil?	... nekому izrekel kletvico?	... nekому grozil?	... nekoga izključil iz skupine?	... po spletu razširil govornice o drugem?	... nekому uničil prijateljstvo?
\bar{x}	0,47	0,12	0,30	0,82	0,12	0,20	0,11	0,15
SD	0,848	0,459	0,628	1,146	0,499	0,545	0,476	0,568
	... nekoga klical z neprimernimi vzdevki?	... nekoga udaril in brcnil?	... nekoga prisilil v določeno dejanje?	... nekoga obrekoval?	... po spletu objavil sramotne fotografije o drugih?	... grdo govoril o drugih?	... drugim vzel stvari?	
\bar{x}	0,48	0,38	0,09	0,46	0,06	0,46	0,19	
SD	0,896	0,808	0,422	0,901	0,389	0,839	0,581	

$N = 263-265$; vrednosti od 0 – nikoli do 4 – večkrat na teden

Nizke aritmetične sredine odgovorov anketirancev glede njihovega nasilniškega ravnanja do vrstnikov (tabela 5) kažejo, da je večina anketirancev navedla, da v obdobju pred anketiranjem naštetih dejanj niso počeli, relativno nizki standardni odkloni pa kažejo, da se odgovori anketirancev niso bistveno razlikovali. Odkloni so bili pričakovano najbolj raznoliki pri odgovoru na vprašanje »Kolikokrat se ti je zgodilo, da si komu izrekel kletvico?«. Ta odgovor je tudi imel najvišjo izračunano aritmetično sredino, kar poleg tega, da je verbalnega nasilja v vsakodnevnem življenju anketirancev veliko, lahko kaže tudi, da so anketiranci to dejanje (izražanje kletvic) dojemali kot manj sporno in so ga bili bolj pripravljeni priznati kot preostala. Mediana in modus sta bila pri vseh trditvah 0.

pionir v raziskovanju medvrstniškega nasilja. Njegova raziskava je pokazala, da je za povzročitelje medvrstniškega nasilja značilno agresivno vedenje (Olweus, 1978), kar pomeni, da se otroci, ki so nasilni do svojih vrstnikov, agresivno vedejo tudi v drugih interakcijah. Študije, ki so podrobneje ugotavljale, kakšna oblika agresivnega vedenja je značilna za povzročitelje medvrstniškega nasilja (Roland in Idsøe, 2001; Salmivalli in Nieminen, 2001; Camodeca and Goossens, 2005), pa so pokazale, da je za povzročitelje medvrstniškega nasilja značilna proaktivna agresivnost. Medtem ko je reaktivna agresivnost agresiven odziv na zaznano grožnjo ali provokacijo, je proaktivna agresivnost opredeljena kot ravnanje z namenom doseči nagrado (Kempes, Matthys, De Vries in Van Engeland, 2005:

Tabela 6: Spearmanov korelacijski koeficient med vprašalnikoma LMNS za povzročitelje medvrstniškega nasilja in AG-UD

		Splošna agresivnost	Telesna agresivnost	Besedna agresivnost	Notranja agresivnost	Agresivnost do avtoritete
Verbalno (medvrstniško) nasilje	<i>Rho</i>	0,531***	0,499***	0,438***	0,313***	0,462***
	<i>N</i>	261	260	262	261	262
Fizično (medvrstniško) nasilje	<i>Rho</i>	0,443***	0,487***	0,305***	0,320***	0,336***
	<i>N</i>	261	262	262	261	262
Odnosno (medvrstniško) nasilje	<i>Rho</i>	0,296***	0,400***	0,236***	0,279***	0,340***
	<i>N</i>	264	265	262	264	265
Spletno (medvrstniško) nasilje	<i>Rho</i>	0,288***	0,322***	0,214**	0,154*	0,282***
	<i>N</i>	264	265	265	264	265

N = 260–265; *** *p* = 0,00; ** *p* < 0,01; * *p* < 0,05

Iz tabele 6 izhaja, da smo najvišje korelacije pri sestavljenih spremenljivkah zasledili med povzročanjem verbalnega nasilja vrstnikom ter spremenljivkama, ki sta merili splošno (0,531) ter telesno agresivnost (0,499). Prav tako močne povezave so bile razvidne med povzročanjem fizičnega medvrstniškega nasilja ter splošno (0,443) in telesno agresivnostjo (0,487) iz vprašalnika AG-UD. Najnižje korelacije so bile izračunane med spremenljivkami izvajanje spletnega nasilja ter besedna (0,214) in notranja agresivnost (0,154 pri *p* < 0,05). Čeprav so korelacije različno močne, so vse statistično pomembne in kažejo, da povzročitelji medvrstniškega nasilja izražajo različne oblike agresivnosti tudi v drugih situacijah, ne le v interakcijah z vrstniki.

Naše ugotovitve so pričakovane in se skladajo z ugotovitvami švedske raziskave iz leta 1978, ki jo je izvedel Olweus,

11). Omejitev naše raziskave je, da nismo analizirali, kako se agresivnost povzročiteljev medvrstniškega nasilja izraža v interakcijah zunaj šolskega okolja ter interakcijah z učitelji in za kakšno vrsto agresivnosti gre (reaktivno ali proaktivno), temveč smo se zadovoljili z ugotovljenimi korelacijami med agresivnostjo in izvajanjem medvrstniškega nasilja. Prispevek naše raziskave k razumevanju navedene povezave pa je, da smo pokazali povezavo med različnimi oblikami agresivnosti in različnimi oblikami medvrstniškega nasilja. Raziskovalci se do zdaj denimo niso posebej posvečali povezavi med agresivnostjo do avtoritete in vsemi oblikami medvrstniškega nasilja; to pomeni, da bo šola, ki bo s svojim načinom delovanja zmanjševala agresivnost do avtoritete (vključenost učencev pri oblikovanju šolskih pravil, pravičnost učiteljev in podobno), vplivala tudi na obseg medvrstniškega nasilja.

6.2 Medvrstniško nasilje in nasilje v družini

Po ugotovitvah, da je doživljanje nasilja v družini povezano z agresivnostjo in da sta povezana tudi agresivnost in medvrstniško nasilje, smo se usmerili neposredno k osrednjemu

vprašanju – ali je nasilje v družini povezano z medvrstniškim nasiljem. Da bi to ugotovili, smo raziskovali povezave med postavkami v vprašalniku LMNSŠ, ki označujejo nasilno vedenje do vrstnikov, in značilnostmi družine anketiranih otrok (tabela 7).

Tabela 7: Spearmanov korelacijski koeficient med posameznimi postavkami v vprašalnikih LMNSŠ (povzročitelj) in Družina (trditve o značilnostih družine)

		... se posmehoval drugim?	... nekomu uničil stvari?	... nekoga spotaknil ali porinil?	... nekomu grozil?	... nekoga izključil iz skupine?	... po spletu razširil govornice o drugem?	... nekoga udaril ali brcnil?	... nekoga prisilil v določeno dejanje?	... grdo govoril o drugih?
Dobro se razumemo, lepo nam je.	Rho	-0,183**	0,345***	0,233***	0,286***	0,282**	0,318***	0,307***	-0,324**	-0,224**
	N	255	254	253	254	255	255	255	256	255
Veliko se pogovarjamo.	Rho	-0,112	0,218***	-0,151*	-0,152*	-0,153*	0,305***	0,229***	-0,261**	-0,167**
	N	254	253	254	253	254	254	254	256	256
Dosti časa preživimo skupaj.	Rho	-0,216**	0,268***	0,263***	0,197**	0,284***	0,269***	0,275***	-0,214**	-0,238***
	N	256	255	254	255	256	256	256	256	256
Pogosto se smejemo.	Rho	-0,173**	0,252***	-0,126*	0,206**	0,237**	0,240***	0,194**	-0,257**	-0,193**
	N	254	253	252	253	254	254	254	256	254
Več ur na dan gledamo televizijo.	Rho	0,088	0,073	0,024	0,091	0,029	0,124*	-0,034	0,074	0,060
	N	255	254	253	254	255	255	255	253	255
Nesoglasja/konflikte rešujemo na miren način.	Rho	-0,148*	-0,092	-0,097	-0,162*	-0,117	-0,087	-0,158*	-0,114	-0,133*
	N	250	249	248	249	250	250	250	256	250
Prepiri v naši družini preidejo v nasilje.	Rho	0,105	0,312***	0,209**	0,190**	0,125*	0,187**	0,359***	0,246***	0,182**
	N	254	253	252	253	254	254	252	254	254
V naši družini so tudi druge oblike nasilja.	Rho	0,196**	0,413**	0,208**	0,318***	0,247**	0,319**	0,359***	0,411***	0,301***
	N	252	251	250	251	252	252	252	252	252
Tudi jaz sem žrtev nasilja v naši družini.	Rho	0,233***	0,292***	0,235***	0,177**	0,154*	0,251***	0,364***	0,307***	0,279***
	N	255	254	253	254	255	255	255	255	255
Tudi jaz sem že ravnal/-a nasilno v naši družini.	Rho	0,141*	0,280***	0,248***	0,177**	0,118	0,200**	0,323***	0,223***	0,242***
	N	256	255	254	255	256	256	256	256	256

N = 248–256; *** p = 0,00; ** p < 0,01; * p < 0,05

Iz tabele 7 izhaja, da so korelacije med pozitivnimi vidiki družine in nasilnimi dejanji anketiranca do vrstnikov srednje močne. Pričakovali smo, da bodo negativne, vendar so naši izračuni pokazali drugače. Najvišje pozitivne korelacije so se tako pokazale med trditvijo »Dobro se razumemo in lepo nam je.« in uničevanjem stvari (0,345), razširjanjem govoric po svetovnem spletu (0,318) ter udarcem ali brco vrstnika (0,307). Visoke pozitivne korelacije so bile izmerjene tudi med navedenimi nasilnimi dejanji in trditvijo »Mnogo časa preživimo skupaj.«. Navedeni trditvi o značilnostih družine (dobro razumevanje in verbalna komunikacija) kažeta na pozitivne interakcije v družini, kar je idealno okolje za prenašanje vrednot s staršev na otroke. Omejitve naše raziskave je, da nismo preverjali t. i. družinskih vrednot, domnevamo pa, da so naši rezultati lahko posledica stališč staršev glede okolja v smislu (nekritičnega) poudarjanja pomembnosti družinskih članov in manjvrednosti drugih, kar se pri otroku lahko pokaže kot težnja k neprimernemu, tudi nasilnemu vedenju do vrstnikov. Navedeni rezultati so vsekakor raziskovalni izziv pri ugotavljanju dejavnikov medvrstniškega nasilja v družinskem okolju.

Pričakovano so bile pozitivne vse korelacije med značilnostmi družine, ki kažejo na prisotnost nasilja v družini, in otrokovim nasiljem nad vrstniki. V povprečju najvišje korelacije so bile pri trditvi »V naši družini so tudi druge oblike nasilja.«, ki v vprašalniku pomeni nasilje v družini v najširšem smislu, saj se preostale nanašajo na posamične vidike tega pojava (na nasilno reševanje konfliktov, viktimiziranost anketiranca in njegovo nasilje v družini); najnižja korelacija (0,196) je bila izmerjena pri postavki »... se posmeheval drugim?«, najvišja pa je znašala 0,413, in sicer pri postavki »... komu uničil stvari?«. Sledi korelacija pri prisiljenju vrstnika v neko ravnanje (0,411). Naša raziskava, tako kot številne druge (Bauer et al., 2006; Fagan, 2005; Knafelc, 2013; Leraya et al., 2013; Shields in Cicchetti, 2001; Sušac in Ajduković, 2016), kaže, da so otroci, ki v družini doživljajo nasilje, pogosteje tudi povzročitelji nasilja med vrstniki.

Visoke, vendar v povprečju nižje korelacije so bile izmerjene med viktimiziranostjo anketiranca v družini in njegovimi nasilnimi dejanji nad vrstniki; najnižja korelacija je znašala 0,154 – izmerjena je bila pri postavki »... koga izločil iz skupine?«, najvišja pa je bila 0,364, in sicer pri postavki »... koga udaril ali brcnil?«. Nižje korelacije v primerjavi s korelacijami med nasilnimi dejanji anketiranca v interakcijah z vrstniki in trditvijo »V naši družini so tudi druge oblike nasilja.« je mogoče razložiti s tem, da so anketiranci v omenjeni trditvi zajeli tako situacije, ko so neposredne žrtve nasilja v družini, kot tudi situacije, ko so opazovalci nasilja med drugimi družinskimi člani, torej njegove posredne žrtve. Korelacije so torej višje, če je anketiranec posredna in obenem tudi neposre-

dna žrtev nasilja v družini. Tudi druge raziskave (Herrenkohl, Sousa, Tajima, Herrenkohl in Moylan, 2008; Wolfe et al., 2003; Yexley, Borowsky in Ireland, 2002) razkrivajo, da se pri otrocih, ki so bili priča nasilju med družinskimi člani in hkrati tudi sami njegove (neposredne) žrtve, kažejo nekoliko izrazitejše posledice kot pri otrocih, ki so bili le priča nasilju ali njegove neposredne žrtve, zato je tudi močnejša povezava medvrstniškega nasilja z doživljanjem obeh oblik viktimiziranosti v družini. Toda Kitzmann s sodelavci (2003) na podlagi metaanalize 41 raziskav ugotavlja drugače: ni bistvenih razlik v učinkih nasilja med otroki, ki so bili samo priča nasilju ali žrtve nasilja ali pa so bili tako priča nasilju med odraslimi člani družine kot tudi njegove neposredne žrtve. Ta problematika je glede na različne ugotovitve o posledicah posredne in neposredne viktimiziranosti otroka v družini izziv za prihodnje raziskave.

Analizirali smo tudi, kako se nasilno vedenje do vrstnikov povezuje s trditvami, ki po mnenju anketirancev pomenijo razloge za nasilje v njihovih družinah (tabela 8). Pri tem je pomembno poudariti, da gre za mnenje otrok, kaj je vzrok za nasilje v družini, in ne za oceno staršev ali strokovnjakov. To je omejitev naše raziskave.

Najvišja pozitivna povezanost se je pokazala med pomanjkanjem denarja kot razlogom za nasilje v družini in uničevanjem stvari vrstnikom (0,423). Pomanjkanje denarja se je srednje močno ter statistično značilno povezovalo (v večini primerov je $p < 0,01$, pri vprašanih »... koga spotaknil ali porinil?« ter »... grdo govoril o drugih?« pa je $p < 0,05$) tudi z drugimi nasilnimi ravnanji otroka. Omejitve naše raziskave je, da nismo ugotavljali ekonomskega statusa družin anketirancev, zato ni mogoče trditi, da povzročitelji medvrstniškega nasilja izhajajo iz ekonomske šibkejših družin. Naši rezultati kažejo le, da so anketiranci, ki pomanjkanju denarja pripisujejo večji pomen za nasilje v svojih družinah, pogosteje nasilni do vrstnikov. Povezava med ekonomskim statusom in medvrstniškim nasiljem bi morala biti predmet nadaljnjih raziskav. Tippett in Wolke (2014) po opravljeni metaanalizi raziskav tega vprašanja sklepata, da se je z njim ukvarjalo le nekaj raziskav, njihove ugotovitve pa se razlikujejo; nekatere so razkrile, da povzročitelji medvrstniškega nasilja prihajajo iz družin s slabšim socialnoekonomskim statusom nekoliko pogosteje od žrtev in opazovalcev, druge pa med socialnoekonomskim statusom družin in izvajanjem medvrstniškega nasilja niso ugotovile povezave.

Tabela 8: Spearmanov korelacijski koeficient med posameznimi postavkami v vprašalnikih LMNŠ (povzročitelji) in Družina (drugi del)

Razlogi za nasilje v družini po mnenju anketiranca		... se posme- hoval drugim?	... nekomu uničil stvari?	... nekoga spotaknil ali porinil?	... nekomu grozil?	...nekoga izključil iz skupine?	... po spletu razširil govorice o drugem?	... nekomu uničil prijatelj- stvo?	...nekoga udaril in brcnil?	... nekoga prisilil v neko dejanje?	... grdo govoril o drugih?
Starš/-i otrok ne zna/-jo ali noče/-jo drugače kaznovati.	<i>Rho</i>	0,239**	0,276**	0,100	0,118	0,218**	0,080	0,190**	0,175*	0,201**	0,167*
	<i>N</i>	192	191	191	191	192	192	192	192	192	192
Pomanjkanje denarja.	<i>Rho</i>	0,264***	0,423***	0,159*	0,286***	0,200**	0,209**	0,293***	0,247***	0,250***	0,177*
	<i>N</i>	198	197	197	197	198	198	198	198	198	198
Pogosta odsotnost staršev zaradi službe.	<i>Rho</i>	0,258**	0,311***	0,268***	0,215**	0,321***	0,122	0,208**	0,227**	0,138	0,219**
	<i>N</i>	197	196	196	196	197	197	197	197	197	197
Nekontrolirane jeze anketiranca.	<i>Rho</i>	0,302***	0,296***	0,292***	0,205**	0,256***	0,130	0,151*	0,308**	0,140*	0,359***
	<i>N</i>	199	198	198	198	199	199	199	199	199	199

N = 191–199; *** *p* = 0,00; ** *p* < 0,01; * *p* < 0,05

Zanimive so korelacije med otrokovo nenadzorovano jezo in oblikami nasilnega vedenja do vrstnikov. Omejitev naše raziskave je, da nismo dodatno raziskovali, za kako intenzivne izpade jeze gre in ali so bili združeni tudi z otrokovim nasiljem do drugih družinskih članov. Ne glede na to pa lahko pri otrocih, ki svoje izpade jeze dojemajo kot vzrok za nasilje v družini, sklepamo o dveh neprijetnih čustvih, ki jih doživljajo v domačem okolju: to sta jeza, ki je ne zmorejo nadzorovati, in občutek krivde za nasilje v družini. Pri nenadzorovani jezi otroka v družini je več izstopajočih srednje močnih povezav. Jeza se povezuje s posmehovanjem (0,302), uničevanjem tuje lastnine (0,296), fizičnim nasiljem – udarci in brkami (0,308) ter grdim govorjenjem o drugih (0,359). To pomeni, da če otrok dojemata svoje izpade jeze kot vzrok nasilja v družini, bo verjetneje ravnal nasilno v interakcijah z vrstniki. Ta ugotovitev je pomembna za obravnavo povzročiteljev medvrstniškega nasilja, ki v družini doživljajo nasilje; z ustreznimi pristopi je treba zmanjšati oziroma odpraviti otrokov občutek odgovornosti za nasilje v družini in s tem se bo zmanjšalo tudi njegovo nasilje do vrstnikov.

Visoke korelacije so bile izračunane tudi pri povezavi med pogosto odsotnostjo staršev kot vzrokom nasilja v družini in oblikami nasilja do vrstnikov. Z odsotnostjo staršev se srednje močno povezujeta uničevanje stvari (0,311) ter izločanje iz skupine (srednje močna povezava – 0,321). Večja odsotnost staršev pomeni manjšo povezanost med družinskimi člani

in otrokov manjši občutek pripadnosti družini; razlog za izločanje drugih iz svoje vrstniške skupine je lahko utrjevanje njegovega položaja v tej skupini, v kateri izpolnjuje potrebo po pripadnosti, ki je v družini ne more izpolniti. Uničevanje stvari vrstnikov pa je lahko posledica frustracije zaradi pomanjkanja občutka pripadnosti družini. Za potrditev navedenih možnih razlag posledic odsotnosti staršev bi bile potrebne dodatne raziskave.

Trditev o vzrokih za nasilje v družini »Starš/-i otrok ne zna/-jo ali noče/-jo kaznovati drugače.« se je v večini primerov (*p* < 0,05) srednje močno, pozitivno ter statistično značilno povezovala s predstavljenimi spremenljivkami, ki so merile, koliko anketiranec izvaja določeno nasilje. Tudi Connolly in O'Moore (2003) ugotavljata povezavo med fizičnim kaznovanjem otroka in njegovim nasilnim vedenjem (predvsem fizičnim) do vrstnikov. Če je fizično kaznovanje prevladujoča vzgojna metoda, otroci ne vzpostavijo navezanosti s starši. To vodi v kronično negotovost in posledično v nasilje do vrstnikov. Poleg tega jih fizično kaznovanje uči, da je uporaba nasilja sprejemljiva. Naša raziskava je zajela le fizično kaznovanje kot neprimeren način vzgoje, ker smo se osredotočili na vprašanje nasilja v družini. Ob tem je treba poudariti, da je za otroka škodljivo tudi razvajanje, pri katerem starši ne postavljajo mej ali se ne odzovejo ob njihovem nespoštovanju. Muršič (2010: 18) ugotavlja, da je za otroka škodljiva tudi situacija, ko se v družinskem okolju nima možnosti »podrediti legitimni avto-

riteti, če je odrasli ne znajo vzpostaviti«, in tudi to lahko vodi v medvrstniško nasilje.

7 Sklep

Na medvrstniško nasilje vpliva preplet različnih dejavnikov in njihovo poznavanje je ključno pri oblikovanju programov za preprečevanje nasilja ter obravnavo konkretnih nasilnih dogodkov. Pri tem se mora šola zavedati, da so tudi njene značilnosti dejavniki tveganja za medvrstniško nasilje. Med slednje prištevamo nejasna šolska pravila (Lešnik Mugnaioni, 2010; Pušnik, 1999), slabo klimo v šoli oziroma razredu (Krall, 2003; Pušnik, 1999), neuspešnost v šoli (Pušnik, 1999), preobremenjenost (Krall, 2003), nepravilnost in avtoritarnost učiteljev (Lešnik Mugnaioni, 2010), šikaniranje med učitelji na delovnem mestu (Krall, 2003), ravnateljevo nezastopanje načel ničelne tolerance do nasilja (Lešnik Mugnaioni, 2010) in učiteljevo ignoriranje nasilnih dogodkov. Na navedene dejavnike lahko šola učinkovito vpliva in tako uspešno zmanjšuje medvrstniško nasilje.

Naša raziskava ne zmanjšuje pomena navedenih dejavnikov medvrstniškega nasilja, kot tudi ne bioloških dejavnikov okolja in drugih. V raziskavi smo se osredotočili na družino kot enega izmed dejavnikov, na katerega lahko šola nekoliko vpliva, zato bi posledično morala k strategijam za preprečevanje medvrstniškega nasilja vključiti tudi obravnavo nasilja v družini (Lešnik Mugnaioni, 2010). To lahko uspešno stori z oblikovanjem sistemskega pristopa k preprečevanju in obravnavanju medvrstniškega nasilja. Sistemski pristop pomeni, da so v programe, oblikovane za zmanjšanje medvrstniškega nasilja, vključeni učenci, učitelji, starši ter organi in organizacije iz lokalnega okolja, na primer centri za socialno delo, policija in nevladne organizacije (Muršič et al., 2016), pomeni pa tudi, da zajema vse oblike nasilja v šoli in tudi nasilje nad otroki v družini (Lešnik Mugnaioni, 2012). V projektu NasVIZ smo razvili model sistemskega pristopa k preprečevanju in obravnavanju medvrstniškega nasilja ter njegovo uspešnost tudi empirično dokazali (Klemenčič, 2016). V takšen model naj šole vključujejo tudi aktivnosti za zmanjševanje učinkov nasilja v družini ter za njegovo preprečevanje in se pri tem opirajo na ugotovitve naše raziskave. V nadaljevanju podajamo nekaj konkretnih predlogov, kako naj šole obravnavajo nasilje v družini v okviru programov za preprečevanje medvrstniškega nasilja in pri obravnavi povzročitelja nasilja.

a) Oblikovanje preventivnih programov

Ugotovitve naše raziskave kažejo na povezavo med nasiljem v družini in medvrstniškim nasiljem, kar pomeni, da bodo zgodnje odkrivanje nasilja v družini, prijavljanje pri-

merov policiji in centrom za socialno delo, pomoč otrokom žrtvam v skladu s pravnimi predpisi (Zakon o preprečevanju nasilja v družini, 2008; Pravilnik o obravnavi nasilja za vzgojno-izobraževalne zavode, 2008) in sodelovanje s centrom za socialno delo pri obravnavanju otrok žrtev zmanjšali ne le nasilje v družini, ampak tudi obseg medvrstniškega nasilja, zato naj bo prepoznavanje žrtev nasilja v družini tudi del preventivnih programov medvrstniškega nasilja.

Šola naj v preventivne programe vključi izobraževanje staršev. Večina staršev ne odobrava medvrstniškega nasilja, veliko pa jih le težka sprejme dejstvo, da tudi sami z vzgojnimi metodami in odnosi v družini (tudi z nasiljem) prispevajo k temu (Smith in Myron-Wilson, 1998). Priporočamo, da kot predavatelji nastopajo ne le strokovni delavci šole, ampak tudi psihologi, psihiatri in socialni delavci. Tako bo šola uspešnejša v ozaveščanju staršev o njihovi vlogi pri otrokovem medvrstniškem nasilju.

V preventivno delo z učenci naj bo vključeno učenje vrednot in znanja, ki se jih vsi otroci v družinah ne naučijo, še posebno ne v družinah, v katerih se pojavlja nasilje. Med te vrednote spadajo predvsem ničelna toleranca do nasilja in interakcijah z vrstniki, strategije reševanja konfliktov in čustveno opismenjevanje. Sistemski pristop pri oblikovanju preventivnih programov namreč zajema tudi znanje o čustvih, ki povečuje socialno-čustvene zmožnosti učencev; šola lahko z različnimi delavnicami povezuje medosebno nasilje (medvrstniško in v družini) in čustva, ta povezanost pa je tudi tema, primerna za medpredmetno povezovanje (Muršič et al., 2016).

b) Delo s povzročitelji medvrstniškega nasilja

Šola se mora odzvati na vsak nasilen dogodek in obravnavati vsakega povzročitelja nasilja. Pri tem so ji v pomoč smernice, ki jih je sprejel Zavod Republike Slovenije za šolstvo (Lešnik Mugnaioni et al., 2016). V postopku dela s povzročiteljem je treba biti pozoren na njegovo morebitno viktimiziranost v družini. Šola ne more neposredno posegati v družino in vplivati na zmanjšanje nasilja v njej, lahko pa zmanjšuje negativne učinke nasilja na otroku. Strokovni delavci naj pri otroku krepijo občutek, da je šola varen prostor, in si ga prizadevajo vključiti v vrstniško skupino. Krepijo naj njegov občutek, da lahko svobodno in učinkovito prispeva k šolski skupnosti, saj s tem izboljšujejo njegovo samozavest ter mu kažejo, da lahko zaupa odraslim (Cole in Gadd, 1999–2000). Pri tem si lahko šole pomagajo s priročniki, ki so nastali v okviru projekta NasVIZ in vsebujejo številne konkretne aktivnosti, ki jih lahko vključijo tako v preventivne programe kot tudi v obravnavo povzročiteljev nasilja (Klemenčič et al., 2016; Klemenčič, Karajić, Sitar, Muršič in Filipič, 2016, Muršič et al., 2016).

Ker so nekatere šole do povzročiteljev nasilja kaznovalno usmerjene, poudarjamo ugotovitev Cola in Gadda (2000), da je kaznovanje povzročitelja medvrstniškega nasilja, ki je tudi žrtev nasilja v družini, ne le neučinkovito, ampak morda tudi kontraproduktivno; pri otroku namreč krepi občutek nevarnosti, občutek, da mu nihče ne pomaga, in občutek, da ga okolje ne sprejema. Takšen otrok torej potrebuje dolgotrajnejšo in dobro načrtovano obravnavo.

Z raziskavo smo želeli poglobiti razumevanje medvrstniškega nasilja glede njegove povezave z doživljanjem nasilja v družini. Raziskava ima določene omejitve, ki smo jih navedli že v prejšnjem poglavju pri pojasnjevanju posamičnih korelacij. Dodajamo jim še naslednjo: naše ugotovitve temeljijo na analizi stališč učencev, ki je bila edini način zbiranja podatkov tako o njihovem nasilnem vedenju kot tudi o doživljanju nasilja v družini. Ugotovitve bi bile zanesljivejše, če bi podatke pridobili še iz drugih virov – od učiteljev, staršev in centrov za socialno delo. Dodatna omejitev raziskave je, da smo se omejili le na povezavo med nasiljem v družini in izvajanjem medvrstniškega nasilja, ne pa tudi na povezavo med nasiljem v družini in viktimiziranostjo pri vrstnikih. To bo izziv za nadaljnje raziskovanje. Kljub omejitvam raziskave ocenjujemo, da lahko naše ugotovitve prispevajo k uspešnejšemu spopadanju šol z medvrstniškim nasiljem.

Literatura

- Ahmed, E. in Braithwaite, V. (2004). Bullying and victimization: cause for concern for both families and schools. *Social Psychology of Education*, 7(1), 35–54.
- Aničić, K., Hrovat Svetičič, T., Hrovat, T. in Sušnik, A. (2015). *Nasilje nad otroki: strokovne smernice za delo z otroki, ki doživljajo zanemarjanje in/ali nasilje*. Ljubljana: Društvo za nenasilno komunikacijo.
- Babič, N. (2007). Strategije za preprečevanje nasilja na OŠ Martina Konšaka Maribor. *Vodenje v vzgoji in izobraževanju*, 5(3), 81–92.
- Baldry, A. C. (2003). Bullying in schools and exposure to domestic violence. *Child Abuse & Neglect*, 27(7), 713–732.
- Baldry, A. C. in Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10(1), 17–31.
- Bauer, N. S., Herrenkohl, T. I., Lozano, P., Rivara, F. P., Hill, K. G. in Hawkins, D. J. (2006). Childhood bullying involvement and exposure to intimate partner violence. *Pediatrics*, 118(2), 235–242.
- Baumrind, D. (1966). Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37(4), 887–907.
- Beran, T. (2009). Correlates of peer victimization and achievement: An exploratory model. *Psychology in the Schools*, 46(4), 348–361.
- Bezenšek Lalić, O. (2009). *Odzivanje socialnih delavk in delavcev na nasilje v družini*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja.
- Bilić, V. (2013). Moralna občutljivost in medvrstniško nasilje: pomen empatije in skrbi. *Sodobna pedagogika*, 64(2), 96–113.
- Bowers, L., Smith, P. K. in Binney, V. (1992). Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school. *Journal of Family Therapy*, 14(4), 371–387.
- Bowes, L., Arseneault, L., Maughan, B., Taylor, A., Caspi, A. in Moffitt, T. E. (2009). School, neighborhood, and family factors are associated with children's bullying involvement: A nationally representative longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 48(5), 545–553.
- Bužan, V. (2009). Agresivnost. V N. Anič (ur), *Prispevki iz vedenjsko kognitivne terapije* (str. 155–165). Ljubljana: Društvo za vedenjsko in kognitivno terapijo Slovenije in Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše.
- Camodeca, M. in Goossens, F. A. (2005). Aggression, social cognitions, anger and sadness in bullies and victims. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46(1), 186–197.
- Cassidy, T. (2009). Bullying and victimisation in school children: the role of social identity, problem-solving style, and family and school context. *Social Psychology of Education*, 12(1), 63–76.
- Cenkseven Önder, F. in Yurtal, F. (2008). An investigation of the family characteristics of bullies, victims, and positively behaving adolescents. *Educational Sciences: Theory & Practice* 8(3), 821–832.
- Cheng, Y. Y., Chen, L. M., Liu, K. S. in Chen, Y. L. (2011). Development and psychometric evaluation of the school bullying scales: A rasch measurement approach. *Educational and Psychological Measurement*, 71(1), 200–216.
- Chester, K. L., Callaghan, M., Cosma, A., Donnelly, P., Craig, W., Walsh, S. in Molcho, M. (2015). Cross-national time trends in bullying victimization in 33 countries among children aged 11, 13 and 15 from 2002 to 2010. *European Journal of Public Health*, 25(2), 61–64.
- Cole, S. F. in Gadd, M. G. (2000). Uncovering the roots of school violence. *New England Law Review*. 43(3), 601–614
- Connolly, I. in O'Moore, M. (2003). Personality and family relations of children who bully. *Personality and Individual Differences*, 35(3), 559–567.
- Cook, C. R., Williams, K. R., Guerra, N. G., Kim, T. E. in Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25(2), 65–83.
- Cvek, M. in Pšunder, M. (2013). Učenci, žrtve medvrstniškega nasilja. *Revija za elementarno izobraževanje*, 6(4), 105–116
- Dauvergne, M. in Johnson, H. (2001). *Children witnessing family violence*. Vancouver: Juristat, Statistic Canada.
- DeCamp, W. in Newby, B. (2015). From bullied to deviant: The victim-offender overlap among bullying victims. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 13(1), 3–17.
- Dekleva, B. (1996). Nasilje med vrstniki v zvezi s šolo – obseg pojava. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 47(4), 355–365.
- Dekleva, B. (1997). Vrstniško nasilje in ustrahovanje – značilnosti storilcev in žrtev. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(4), 374–383.
- Dogša, I. (1997). Trpinčenje med učenci. *Didakta*, 6(32/33), 65–68.
- Due, P., Damsgaard, M. T., Lund, R. in Holstein, B. E. (2009). Is bullying equally harmful for rich and poor children? A study of bullying and depression from age 15 to 27. *European Journal of Public Health*, 19(5), 464–469.
- English, D. J., Graham, J., Newton, R. R., Lewis, T. L., Thompson, R., Kotch, J. B. in Weisbart, C. (2009). At-risk and maltreated children exposed to intimate partner aggression/violence: What the conflict looks like and its relationship to child outcomes. *Child Maltreatment*, 14(2), 157–171.

30. Espelage, D. L., Bosworth, K. in Simon, T. R. (2000). Examining the social context of bullying behaviors in early adolescence. *Journal of Counseling & Development*, 78(3), 326–333.
31. Evans, S. E., Corrie, D. A. in DiLillo, D. K. (2008). Exposure to domestic violence: A meta-analysis of child and adolescent outcomes. *Aggression and Violent Behavior*, 13(2), 131–140.
32. Fagan, A. A. (2005). The relationship between adolescent physical abuse and criminal offending: support for an enduring and generalized cycle of violence. *Journal of Family Violence*, 20(5), 279–290.
33. Farrington, D. P. (1993). Understanding and preventing bullying. V M. Tonry in N. Morris (ur.), *Crime and justice* (Vol. 17) (str. 381–458). Chicago: University of Chicago Press.
34. Farrington, D. P., Losel, F., Ttofi, M. M. in Theodorakis, N. (2012). *School bullying, depression and offending behaviour later in life – An updated systematic review of longitudinal studies*. Stockholm: The Swedish National Council for Crime Prevention.
35. Flouri, E. in Buchanan, A. (2003). The role of mother involvement and father involvement in adolescent bullying behavior. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(6), 634–644.
36. Fullchange, A. in Furlong, M. J. (2016). An exploration of effects of bullying victimization from a complete mental health perspective. *SAGE Open*, 6(1), 1–12.
37. Gini, G. in Pozzoli, T. (2013). Bullied children and psychosomatic problems: A meta-analysis. *Pediatrics*, 132(4), 720–729.
38. Gregorčič, N. (2015). *Vrstniško nasilje med učenci osnovne šole* (Magistrsko delo). Koper: Fakulteta za matematiko, naravoslovje in informacijsko tehnologijo, Univerza na Primorskem.
39. Herrenkohl, T. I., Sousa, C., Tajima, E. A., Herrenkohl, R. C. in Moylan, C. A. (2008). Intersection of child abuse and children's exposure to domestic violence. *Trauma, Violence, & Abuse*, 9(2), 84–99.
40. Hertz, M. F., Donato, I. in Wright, J. (2013). Bullying and suicide: A public health approach. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), S1–S3.
41. Humphreys, C. in Mullender, A. (1999). *Children and domestic violence: A research overview of the impact on children*. Pridobljeno na <http://www.icyrnet.net/UserFiles/mullender.pdf>
42. Jakin, S. (2013). *Vloga nadarjenih učencev v medvrstniškem nasilju* (Diplomsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
43. Jeriček Klanšček, H., Koprivnikar, H., Drev, A., Pucelj, V., Zupanič, T. in Britovšek, K. (2015). *Z zdravjem povezano vedenje v šolskem obdobju med mladostniki v Sloveniji, HBSC 2014*. Ljubljana: IJZ.
44. Kempes, M., Matthys, W. De Vries, H. in Van Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 14(1), 11–19.
45. Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R. in Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(2), 339–352.
46. Klemenčič, I. (2016). *Sistemski pristop k medvrstniškemu nasilju v osnovni šoli* (Magistrsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
47. Klemenčič, I., Jerina, A., Karajčić, E., Kuhar, A., Molan, A., Muršič, M. in Filipčič, K. (2016). *Preventivne dejavnosti systemskega pristopa k medvrstniškemu nasilju v VIZ: priložnik št. 2*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
48. Klemenčič, I., Karajčić, E., Sitar, S., Muršič, M., Filipčič, K. (2016). *Obravnavanje medvrstniškega nasilja v VIZ: priložnik št. 3*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
49. Knafelc B. (2013). *Analiza nasilja nad osnovnošolci in srednješolci* (Magistrsko delo). Ljubljana: Pedagoška fakulteta, Univerza v Ljubljani.
50. Kozina, A. (2014). *Lestvica agresivnosti za učence in dijake*. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
51. Krall, H. 2003. Mladina in nasilje: teoretične koncepcije in perspektive pedagoškega ravnanja. *Sodobna pedagogika*, 54(2), 10–25.
52. Lereya, S. T., Copeland, W. E., Costello, E. J. in Wolke, D. (2015). Adult mental health consequences of peer bullying and maltreatment in childhood: two cohorts in two countries. *Lancet Psychiatry*, 2(6), 524–531.
53. Lereya, S., Samara, M. in Wolke, D. (2013). Parenting behavior and the risk of becoming a victim and a bully/victim: a meta-analysis study. *Child Abuse & Neglect*, 37(12), 1091–1108.
54. Lešnik Mugnaioni, D. (2010). Raznolikost: dejavnik tveganja in posledica vrstniškega nasilja? *Vodenje*, 8(2), 91–106.
55. Lešnik Mugnaioni, D. (2012). Kako celostno preprečevati nasilje v šoli. V M. Muršič, K. Filipčič, M. Pušnik, I. Klemenčič in D. Lešnik (ur.), *(O)krog nasilja v družini in šoli: soočanje šole/vrtca z nasiljem nad otroki* (str. 7–42). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
56. Lešnik Mugnaioni, D., Koren, A., Logaj, V. in Brejc, M. (2009). *Nasilje v šolah: konceptualizacija, prepoznavanje in modeli preprečevanja in obvladovanja*. Kranj: Šola za ravnatelje.
57. Lešnik, D., Klemenčič, I., Filipčič, K., Rustja, E. in Novaković, T. (2016). *Navodila s priložnikom za obravnavo medvrstniškega nasilja v vzgojno-izobraževalnih zavodih* (1st ed.) Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
58. Li, Q. (2007). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools. *Computers in Human Behavior*, 23(4), 1777–1791.
59. Muršič, M. (2012). Prekiniti krog nasilja (za varnejše družine in vzgojno-izobraževalne zavode). V M. Muršič, K. Filipčič, M. Pušnik, I. Klemenčič in D. Lešnik (ur.), *(O)krog nasilja v družini in šoli: soočanje šole/vrtca z nasiljem nad otroki* (str. 7–42). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
60. Muršič, M. (ur.). (2010). *Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
61. Muršič, M. in Brvar, B. (2010). Izbor (s čustvi povezanih) ugotovitev naše raziskave. V M. Muršič, Z. Milivojevič, B. Brvar, K. Filipčič, D. Lešnik, M. Pušnik (ur.), *Znanje o čustvih za manj nasilja v šoli* (str. 21–26). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
62. Muršič, M., Klemenčič, I., Zabukovec Kerin, K., Filipčič, K., Karajčić, E. in Bertok, E. (2016). *Osnove systemskega pristopa k medvrstniškemu nasilju in evalvacija projekta NasVIZ*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
63. Nansel, T. R., Overpeck, M., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. in Scheidt, P. (2001). Bullying behaviors among US youth: Prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285(16), 2094–2100.
64. Nemeč, N. (2016). *Nasilje in medvrstniški odnosi v osnovni šoli* (Magistrsko delo). Maribor: Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru.
65. Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping-boys*. Washington, DC: Hemisphere.
66. Ortega, R., Mora-Merchán, J. A. in Jäger, T. (ur.) (2007). *Acting against school bullying and violence. The role of media, local authorities and the internet* [E-knjiga]. Pridobljeno na <http://www.bullying-in-school.info>.

67. Överlin, C. (2009). Children's actions when experiencing domestic violence. *Childhood*, 16(4), 479–496.
68. Pečar, J. (1992). *Institucionalizirano nedržavno nadzorstvo – kriminološki, kriminalnopolitični in sociološki pogledi*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
69. Pečjak, S. (2014). *Medvrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
70. Pravilnik o obravnavi nasilja za vzgojno-izobraževalne zavode. (2008). *Uradni list RS*, (16/08).
71. Pušnik, M. (1998). Trpinčenje med dijaki ljubljanskih srednjih šol (Magistrsko delo). Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
72. Pušnik, M. (1999). *Vrstniško nasilje v šoli*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
73. Pušnik, M. (2012). Nasilje v šoli v krogu nasilja, V M. Muršič, K. Filipčič, M. Pušnik, I. Klemenčič in D. Lešnik (ur.), *(O)krog nasilja v družini in šoli: soočanje šole/vrtca z nasiljem nad otroki* (str. 107–144). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
74. Razpotnik, Š. in Dekleva, B. (2015). Medvrstniško nasilje v šoli – socialnopedagoški pogled, *Socialna pedagogika*, 19(3–4), 217–230.
75. Rigby, K. (1996). *Bullying in schools: What to do about it*. Sydney: Australian Council for Education Research.
76. Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(9), 583–590.
77. Roland, E. in Idsøe, T. (2001). Aggression and bullying. *Aggression and Violent Behaviour*, 27(6), 446–462.
78. Salmivalli, C. in Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggression and Violent Behaviour*, 28(1), 30–44.
79. Shields, A. in Cicchetti, D. (2001). Parental maltreatment and emotion dysregulation as risk factors for bullying and victimization in middle childhood. *Journal of Clinical Psychology*, 30(3), 349–363.
80. Smith P. K. in Myron-Wilson R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3(3), 405–417.
81. Sušac N. in Ajduković M. (2016). Učestalost vršnjačskog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25(2), 197–221.
82. Šimenc, J. (2015). *Prepoznava in obravnava žrtev nasilja v družini: priručnik za zdravstveno osebje*. Ljubljana: Zdravniška zbornica Slovenije.
83. Tippet, N. in Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: A meta-analysis. *American Journal of Public Health*, 104(6), 48–59.
84. Tomori, M. (2006). *Otrok v nasilni družini – od priče in žrtve do izvajalca nasilja. Zloraba in nasilje v družini in družbi, XII. spominsko srečanje akademika Janeza Milčinskega* (str. 27–35). Ljubljana: Inštitut za sodno medicino Medicinske fakultete.
85. Wang, G. F., Jiang, L., Wang, L. H., Hu, G. Y., Fang, Y., Yuan, S. S., Wang, X. X. in Su, P. Y. (2016). Examining childhood maltreatment and school bullying among adolescents: A cross-sectional study from Anhui province in China. *Journal of Interpersonal Violence*. Pridobljeno na <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0886260516647000>
86. Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A. in Jaffe, P. G. (2003). The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6(3), 171–187.
87. Woods, S., Wolke, D. in Novicki, S., (2009). Emotion recognition abilities and empathy of victims of bullying. *Child Abuse Negl*, 33(5), 307–311.
88. Yexley, M., Borowsky, I., Ireland, M. (2002). Correlation between different experiences of intrafamilial physical violence and violent adolescent behavior. *Journal of interpersonal violence*, 17(7), 707–720.
89. Zakon o preprečevanju nasilja v družini (ZPND). (2008). *Uradni list RS*, (16/08, 68/16).
90. Žakelj, T. (2013). Nasilje med mladimi v kibernetnem prostoru: neraziskanost pojava v Sloveniji. *Družboslovne razprave*, 29(74), 107–123.

Domestic Violence as a Risk Ractor of Bullying

Katja Filipčič, Ph.D., Associate Professor of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, University of Ljubljana; Researcher, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana, Slovenia. E-mail: katja.filipcic@pf.uni-lj.si

Eva Bertok, Ph.D., Researcher, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: eva.bertok@ymail.com

Emil Karajič, B.A., Teacher for Additional Professional Help, Elementary School Simon Jenko Kranj, Slovenia. E-mail: emil.karajic@gmail.com

Ingrid Klemenčič, M.A., Assistant Principle, Elementary School Simon Jenko Kranj, Slovenia. E-mail: ingridklemencic@hotmail.com

Mitja Muršič, Ph.D., Project Research Assistant, Institute of Criminology at the Faculty of Law Ljubljana; Assistant for Social Education; Faculty of Education, University of Ljubljana. E-mail: mmursic@gmail.com

Bullying is a phenomenon which exists in every school. Available research on the scale of bullying in Slovenia shows that approximately 20% of children get bullied, while about 9% of children are violent toward peers themselves. Risk factors of bullying on individual and societal levels are numerous, the latter including domestic violence, and studies show a correlation between experience of domestic violence and violent behaviour toward peers. This link was also demonstrated in our previous study which included 271 pupils from 6th to 9th grade. Three questionnaires were utilized: 1) the Scale of aggression for students (AG-UD), 2) the Family scale, and 3) the Bullying in school scale (LMNŠ). The results confirm that pupils who experience domestic violence are more likely to report destroying things, making threats, disseminating rumours about others online, report purposefully destroying friendships among peers, hitting or kicking peers, and forcing peers into doing something against their will, than are their peers. Results also indicate that the more family members of pupils understood each other and spent time together, the less aggressive behaviour was reported by them. This underlines the fact that before designing programs to deal with bullying, we must first understand how school and family life together form the identity of the bully.

Keywords: bullying, domestic violence, risk factors of bullying, aggression

UDC: 343.62:343.915